

Recenzja dorobku naukowego i książki habilitacyjnej dr Marty Bąkiewicz

1. Charakterystyka prac badawczych, osiągnięć naukowych na polu krajowym i międzynarodowym, a także w obszarze dydaktycznym

Doktor Marta Bąkiewicz od 1 października 2018 roku zajmuje stanowisko adiunkta w Instytucie Lingwistyki Stosowanej Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Wcześniej zatrudniona była jako asystentka naukowo-dydaktyczna w Instytucie Filologii Germańskiej Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, następnie zajmowała stanowisko adiunkta w Polsko-Niemieckim Instytucie Badawczym w Collegium Polonicum w Słubicach Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Pierwszy stopień naukowy p. Marta Bąkiewicz uzyskała w 2004 r. dzięki rozprawie z zakresu filologii germańskiej. Ów stopień magistra nadany jej został przez Wydział Humanistyczny Uniwersytetu Zielonogórskiego na podstawie pracy magisterskiej *Das realistische Kinder- und Jugendbuch im Schaffen Christine Nöstlingers*. W latach 2006-2010 odbyła studia doktoranckie na Wydziale Filologicznym Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, które zwieńczyła uzyskaniem stopnia naukowego doktora nauk humanistycznych w zakresie literaturoznawstwa nadanego przez Radę Wydziału Filologicznego Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach na podstawie rozprawy doktorskiej *Literatur und Zeitgeschichte im publizistischen Werk Max von der Grüns*, której promotorką była prof. dr hab. Grażyna Barbara Szewczyk, a recenzentami; prof. dr hab. Benno Pubanz i prof. dr hab. Leszek Żyliński. Rozprawa doktorska została opublikowana w postaci monografii pt.: *Literatura, społeczeństwo i polityka w twórczości publicystycznej Maxa von der Grünsa* przez wrocławskie Wydawnictwo Atut w 2015 roku.

Prace naukowe dr Marty Bąkiewicz tematycznie dotyczą problematyki literatury niemieckiej i polskiej, relacji polsko-niemieckich ukazujących problematykę pogranicza kulturowego, recepcji literatury współczesnej, komparatystyki literackiej, koncepcji przestrzeni

w utworze literackim, a także twórczości regionalnej z obszaru Ziemi Lubuskiej czy Śląska – przestrzeni współistnienia kilku narodów, kultur, wyznań i języków.

W pierwszym kręgu badawczym, o którym pisze autorka Autoreferatu, znajdują się publikacje poświęcone twórczości Maxa von der Grüns i literaturze świata pracy. Ta tematyka jest kontynuacją badań sprzed rozprawy doktorskiej i poświęciła jej badaczka dwie publikacje: *Die literarische Biografie Max von der Grüns* (2009) oraz *Die Tochtergestalten und ihre Schicksale im Prosawerk Max von der Grüns – dargestellt an den Romanen „Männer in zweifacher Nacht“, „Irrlicht und Feuer“, „Stellenweise Glatteis“, „Flächenbrand“* (2009). Następne artykuły poświęciła badaczka twórczości publicystycznej von der Grüns. Warto również dopowiedzieć, że badania te wymagały pracy archiwalnej (realizowanej w Fritz-Hüser Institut w Dortmundzie), a zatem mało znana twórczość niemieckiego pisarza i publicysty została ukazana w kontekście przemian społeczno-politycznych w Niemczech w latach 60. i 70. XX wieku. W 2018 roku dr M. Bąkiewicz opublikowała ciekawy artykuł „*Działanie przez odsłanianie*”. *Max von der Grün jako pisarz zaangażowany*, przedstawiając w nim rolę pisarza i jego postawę zaangażowania w życie społeczne.

Drugi krąg badań literaturoznawczych dotyczy recepcji literatury i komparatystyki literackiej, zwłaszcza związków między literaturą a dramatem oraz teatrem. Przedmiotem naukowej refleksji stała się twórczość Gerharta Hauptmanna (z podkreśleniem ważności dramatu *Vor Sonnenaufgang*) i jej inscenizacja w niemieckich teatrach. Cennymi są również rozważania zawarte w publikacji *Dialektyka dobra i zła. Teatralne inscenizacje „Dobrego człowieka z Seczuanu”*, do których autorka włączyła recenzje przedstawień tego dramatu na scenach teatralnych wschodnich i zachodnich Niemiec opublikowanych w czasopiśmie „Theater heute” oraz „Theater der Zeit”. Artykuł ten ukazał się w zbiorowej monografii *Wokół Bertolta Brechta. Studia i szkice* (2016).

Kolejne publikacje dotyczą recepcji twórczości Thomasa Manna w ujęciu naukowym Eberharda Hilschera (*Von Venedig über Zauberberg bis nach Ägypten. Zur Rezeption Thomas Manns im Werk von Eberhard Hilscher*, 2014). Hilscherowi badaczka poświęciła dwie inne prace: tłumaczenie na język niemiecki artykułu Eberhard Hilscher i jego związki ze *Świebodzinem* oraz artykuł recenzyjny.

Związki literatury i teatru to niejedyna przestrzeń komparatystycznych badań dr Bąkiewicz, ponieważ w dorobku naukowym znajdują się także publikacje poświęcone związkom pomiędzy literaturą a muzyką (*Muzyczno-literackie związki na przykładzie twórczości Wisławy Szymborskiej*). Współczesna literatura, twórczość prozatorska Ewy Madeyskiej i Veroniki Peters, interesuje badaczkę w aspekcie porównawczym sfery sacrum i

profanum, przede wszystkim zaś odpowiedzi na pytanie o ich przenikanie się w literaturze popularnej (*Die nahe Fremde. Religion im Spannungsverhältnis von Pop-Kultur und Emanzipation*, 2014).

Ważne miejsce w pracach naukowych dr Marty Bąkiewicz zajmują rozważania poświęcone kategorii przestrzeni, którą omawia na przykładzie powieści Arnolda Zweiga pt.: *Wychowanie pod Verdun*, ze szczególnym uwzględnieniem „literackiej antropologii miejsca czy też geografii emocji i zmysłów” (ze str. 13 Autoreferatu). Dalsze publikacje dotyczą jakże ważnej i nośnej w sensy kulturowe kategorii pogranicza, które badaczkę szczególnie zajmują w prozie Eugeniusza Paukszty (*Literackie pogranicze Eugeniusza Paukszty*, 2015; tekst ten w poszerzonej wersji został opublikowany w języku niemieckim *Ein literarischer Entwurf des Grenzraumes am Beispiel des Romans „Pogranicze” von Eugeniusz Paukszta*, 2016). Kolejne prace dotyczą przedstawień Wrocławia z dokładnym odzwierciedleniem przedwojennej mapy miasta na przykładzie prozy Wolfa Kampmanna (*Obraz Wrocławia w powieści „Schuhbrücke” Wolfa Kampmanna*, 2017). I wreszcie temat odrzański, który tak istotne miejsce zajmuje w pracy naukowej dr M. Bąkiewicz, pojawia się w kontekście analizy i interpretacji roli, jaką pełni Odra w literaturze, stanowiąc bardzo ważny komponent przestrzeni i tożsamości bohaterów. Funkcję rzeki, jako swoistej granicy pomiędzy tym co obce, a tym co swojskie ukazuje badaczka na przykładzie powieści Wacława Grabkowskiego *Dzieci z Wilczego Kąta*. Odra jest również przestrzenią narracyjną powieści Jochena Kleppera *Der Kahn der fröhlichen Leute*, która także stała się przedmiotem badawczej refleksji dr Bąkiewicz w artykule *The Oder River as a Narrated Landscape and Theater Site: On Jochen Klepper's Novel „Der Kahn der fröhlichen Leute” and Its Staging*. Pisarz ten ze względu na swoją biografię związaną z miastami nadodrzańskimi, a później z Berlinem, w którym zakończył życie samobójczą śmiercią, stał się dla badaczki przykładem człowieka zniewolonego i zniszczonego przez system III Rzeszy.

Wiele miejsca w pracach naukowych dr Marty Bąkiewicz zajmują badania regionalne rozpatrywane zwłaszcza przez pryzmat polsko-niemieckich relacji kulturowych i literackich. W obszarze tych zainteresowań szczególnie literatura odnosząca się do regionu Ziemi Lubuskiej i jej złożonych kulturowych problemów stanowi centralną oś badawczych eksploracji. Warto bliżej zatrzymać się nad tymi studiami. Autorka poświęciła tej przestrzeni regionalnej wiele znaczących prac i publikacji wpisując się tym samym we współczesne odczytania neoregionalne. Zaproponowała „określenie lubuski palimpsest” (s. 14 Autoreferatu), dookreślając tym samym krajobraz kulturowy tego regionu, jego ujęcie

zarówno w literaturze niemieckiej, jak też polskiej (*Ein Lebuser Palimpsest zwischen Gestern und Heute*).

Warto w tym miejscu podkreślić udział dr Bąkiewicz w kilku znaczących projektach naukowo-badawczych, np.: *Die kulturgeschichtliche Landschaft des Mittleren Oderraums*, którego wyniki prac pod redakcją badaczki dokumentuje zbiorowy tom zatytułowany *An der mittleren Oder. Eine Kulturlandschaft im deutsch-polnischen Grenzraum*, wydany nakładem wydawnictwa Ferdinand Schöningh Verlag w Paderborn. W 2017 roku ukazała się polskojęzyczna wersja wyników prac tegoż projektu, a mianowicie *Lubuski palimpsest. W kręgu historii, kultury i literatury polsko-niemieckiego pogranicza* w opracowaniu redakcyjnym badaczki. Do prac nad specyficznymi uwarunkowaniami kulturowymi regionu Ziemi Lubuskiej należą te, do których, podążając tropem Huberta Orłowskiego, autorka wprowadza pojęcie „odpominania”, jak chociażby w publikacji *Kulturowo historyczny krajobraz Nadodrza w kręgu odpominania* (2015) czy też omawia problematykę związaną z ważną, ze współczesnego punktu widzenia, rolą mediów społecznościowych w kształtowaniu tożsamości miejsca, umacnianiu pamięci jako istotnego czynnika warunkującego ciągłość historyczną i kulturową (*Lubuskie w dialogu z pamięcią*, 2017). W tych badaniach autorka prac sięga po twórczość niemieckich pisarzy upamiętniających region Ziemi Lubuskiej.

Dialog polsko-niemiecki zajmuje w badaniach dr M. Bąkiewicz ważne miejsce i aby go opisać, sięga ona nie tylko do tekstów literatury publikowanych w pracach zwartych, ale także do czasopism realizujących dyskurs popularnonaukowy (np.: „Die Fähre. Deutsch-Polnisches Literatur- und Kulturmagazin / Prom. Niemiecko-polski magazyn literacki i kulturalny”). Polsko-niemiecki dialog kulturowy rozwijający się w przestrzeni Ziemi Lubuskiej zaznacza autorka wielokrotnie. Dostrzega ona to zjawisko i same je realizuje w interdyscyplinarnym zespole badawczym (*Zwischen Fremdheit und Annäherung. Deutsch-Polnische Nachbarschaft im Spiegel der Literaturzeitschrift „Die Fähre”*; *Ziemia Lubuska w polsko-niemieckim dialogu – rekonesans i zarys perspektyw*), w którym omawia rolę czasopism i prac translatorskich, zwłaszcza przekładów literatury polskiej na język niemiecki.

Innym pomysłem badawczym dr Bąkiewicz, sytuującym się w ramach antropologii literatury i komparatystyki jest prześledzenie motywu winy w literaturze regionalnej. Przestrzeń lubuska, jak żadna inna w Polsce, wyróżnia się winnicami i właśnie o kodzie kulturowym „łączącym byłych i dzisiejszych mieszkańców regionu” (s. 15 z Autoreferatu) wnikliwie pisała habilitantka. Warto w tym zakresie sięgnąć do publikacji pt.: *Vinum vita est. Polsko-niemiecki krajobraz z winem w tle* (2016).

Od badaczy problematyki dialogu międzykulturowego wymaga się nie tylko umiejętności literaturoznawczych, ale i obycia teatralnego czy socjologiczno-historycznego. Dr Marta Bąkiewicz dzięki pracy naukowej, licznym aktywnościom organizacyjnym i działaniom popularyzującym wiedzę nie tylko w polskim, a także w zagranicznym środowisku akademickim, wielokrotnie zaznaczyła dojrzałą postawę badawczą. Rezultaty jej prac badawczych stały się dostępne szerokiemu gronu odbiorców nie tylko w Polsce, ale także w Niemczech. W aktywności naukowej habilitantki ważne miejsce zajmują kontakty naukowe, wypracowane dzięki pozyskanym stypendiom i grantom obejmujących m.in. współpracę międzynarodową. W tym zakresie istotne są nie tylko zdolności merytoryczne, jak również umiejętności organizacyjne, komunikacyjne, a także predyspozycje do pełnienia w nich roli liderki. Dla przykładu przywołam działania z lat 2013-2015. Habilitantka brała udział w projekcie polsko-niemieckim *Die Gemeinschaft des Grenzlandes? Zu Problemen der Identifikation mit der Region von polnischen und deutschen Bewohnern des Oderraumes nach 1945*. W latach 2014-2015 kierowała projektem naukowo-badawczym *Die kulturgeschichtliche Landschaft des Mittleren Oderraums*, na który otrzymała grant z Polsko-Niemieckiej Fundacji na Rzecz Nauki (Deutsch-Polnische Wissenschaftsstiftung). W oparciu o ten grant zorganizowała konferencję naukowo-badawczą w Collegium Polonicum w Ślubicach, a także wyniki badań opublikowała w monografiach naukowych. Istotne miejsce w aktywności naukowej badaczki zajmuje współpraca międzynarodowa, którą realizuje dr Bąkiewicz poprzez udział w wydarzeniach naukowych organizowanych we współpracy z zagranicznymi instytucjami badawczymi, takimi jak: Leibniz-Institut für Raumbezogene Sozialforschung w Erkner (Niemcy). W tej instytucji odbyła staż naukowo-badawczy. Brała także udział w funkcji eksperta w polsko-niemieckich warsztatach w tymże Instytucie. Współpracę rozwijała również z Kleist-Museum we Frankfurcie nad Odrą w ramach projektu *Über-Setzen verbindet – tłumaczenie łączy*, a od 2012 r. współpracuje z Uniwersytetem Europejskim Viadrina we Frankfurcie nad Odrą. Kilka lat później, w 2018 r., włączyła się w końcowy etap działań międzynarodowego projektu pt.: *Socio-Cultural Constructions of Vulnerability and Resilience. German and Polish Perceptions of Threatening Aquatic Phenomena in Odra River Regions*.

Oprócz tego trzeba wymienić znaczące dla podnoszenia kwalifikacji językowych kursy i szkolenia, a także staże, które odbywała dr Bąkiewicz w jednostkach zagranicznych, a mianowicie w 2015 r. otrzymała z Viadrina Center B/Orders in motions półroczne stypendium typu post-doc. Ponadto podjęła współpracę z Fundacją im. Karla Dedeciusa oraz Wydziałem Kulturoznawstwa, a w 2021 r. odbyła staż naukowo-badawczy w Katedrze Literatur Wschodnioeuropejskich. Ponadto habilitantka brała udział w Deutsch-Polnische

Sommerakademie (Polsko-Niemiecka Letnia Akademia) w Deutsches Polen-Institut w Darmstadt i prezentacja projektu naukowego *Die kulturgeschichtliche Landschaft des Mittleren Oderraums*, a także realizowany w 2018 r. staż naukowo-badawczy, który podobnie jak wcześniejszy został poświęcony pracy nad rozprawą habilitacyjną.

Warto także przywołać pracę dydaktyczną habilitantki i udział w projektach oraz przedsięwzięciach dydaktycznych zwłaszcza na polu międzynarodowym. Opracowała autorski program przedmiotu „Grenze – interdisziplinäre Perspektive(n) [The Polish-German border – interdisciplinary perspective(s)]” dla kierunku lingwistyka stosowana w zakresie specjalności: język angielski z językiem niemieckim od podstaw oraz Applied Linguistics and Intercultural Communication. Była również organizatorką seminarium naukowego dla studentów pt. *LiteraturÜBERsetzen. Sztuka translatorska Karla Dedeciusa* we współpracy z Fundacją im. Karla Dedeciusa przy Uniwersytecie Europejskim Viadrina we Frankfurcie nad Odrą w roku akad. 2018/2019 w Instytucie Lingwistyki Stosowanej. W 2024 roku była współorganizatorką i współautorką programu polsko-niemieckich warsztatów z zakresu dydaktyki *Grenzüberschreitendes Lernen im öffentlichen Raum* (miejsce: Zamek w Trebnitz Centrum Edukacji i Spotkań oraz Collegium Polonicum w Ślubicach).

W dzisiejszej rzeczywistości kulturowej umiejętność włączenia badań naukowych do przestrzeni społecznej jest jednym z ogniw pracy akademickiej. Także i w tym zakresie dr Bąkiewicz może się wylegitymować ważnymi osiągnięciami. Prowadziła więc spotkania autorskie z pisarzami, np.: z Annette Krone, Marią Sidorską-Ryczkowską, Uwem Radą czy też z Tiną Stroheker, które odbywały się w ramach projektu *Über-Setzen verbindet – tłumaczenie łączy* podczas rejsu Odrą. Ponadto habilitantka brała udział w audycjach radiowych: w Radiu Zachód i Radiu Index poświęconych publikacji *Lubuski palimpsest. W kręgu historii, kultury i literatury polsko-niemieckiego pogranicza*. Udzielała wywiadów poświęconych swoim badaniom dla niemieckiego periodyku: „Märkische Oderzeitung” (*Weißer Flecken im Lebusener Land, Wie das Lebusener Land nach 1945 zur Heimat für Polen wurde*), które przeprowadził i zredagował dziennikarz oraz publicysta – Dietrich Schröder. W Centrum Edukacji i Spotkań (Zamek Trebnitz) dr Bąkiewicz brała udział w dyskusji plenarnej *Was heißt Heimat heute?*, a także w nagraniach do filmu *Odra i Warta dla turystów*, odcinek drugi *Historia*, wyemitowany w 2014 r. w TVP Gorzów Wielkopolski.

2. Znaczenia i konteksty odrzańskiej przestrzeni granicznej na podstawie monografii *Literackie dorzecze Odry. Wokół narracji polskich i niemieckich twórców po 1945 roku*

Monografia *Literackie dorzecze Odry. Wokół narracji polskich i niemieckich twórców po 1945 roku* (Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2024, ss. 345) wskazana jako wiodąca publikacja w procedurze habilitacyjnej jest, i trzeba to mocno podkreślić, pierwszą tego typu monograficzną rozprawą literaturoznawczą i komparatystyczną zarówno w polskiej, jak też niemieckiej nauce, charakteryzującą, a także funkcjonalizującą rolę i znaczenie motywu, tematu rzeki Odry w polsko-niemieckim krajobrazie kulturowym. To pograniczne usytuowanie Odry otwiera szerokie pole w dyskursie i dialogu polsko-niemieckim, ukazując tym samym złożony proces relacji kulturowych polsko-niemieckich, ich dynamikę, momenty trudne, w tym również konfliktowe, a także postawę otwarcia na pozytywną zmianę, dyskurs, którego zadaniem jest rozwijać przestrzeń wzajemnej komunikacji i tolerancji oraz współpracy.

Autorka monografii oparła swe analityczno-interpretacyjne rozważania o wybrane egzemplifikacje z literatury polskiej i niemieckiej powstałej po 1945 roku. Jak słusznie podkreśla badaczka Odra staje się motywem spajającym literaturę polską i niemiecką dopiero po 1945 roku, wcześniej zaś występowała oddzielnie jako motyw i jako temat w twórczości jednego czy też drugiego narodu. Kompozycyjnie książka została spójnie uporządkowana, a jej strukturalny układ odzwierciedla logiczną całość, bowiem część pierwsza stanowi bazę metodologiczną, zaś druga analityczną. W części pierwszej zatytułowanej *Wstępne „zanurzenie”* znajdują się rozdziały: *Cel i przedmiot badań*, *Literackie dorzecze. Zarys koncepcji badawczej*, a także *Odrzańska toponimia w polskim i niemieckim krajobrazie literackim*, *Odra w polskich i niemieckich badaniach literackich*. Autorka w rozważaniach wstępnych określa cel, przedmiot badań i koncepcję monografii, która dotyczy rozpoznania i szczegółowego opisu motywu (tutaj odnosi się do koncepcji belgijskiego badacza Raymonda Troussona), tematu (koncepcja Janiny Abramowskiej odsyłająca do serii tematycznych) i przestrzeni związanej z rzeką Odrą w odniesieniu do tekstów opierających się w swojej narracji w dorzeczu tej rzeki (kluczowe pojęcie „tematu przestrzennego” zaczerpnięta z propozycji Michała Głowińskiego). Badaczka posługując się metaforą literackiego dorzecza odwołuje się do rozważań romantycznego poety i geografa Wincentego Pola, a także wprowadza literacki kontekst tej metafory odwołując się do współczesnych pisarzy czy też poetów: Czesława Miłosza, Kazimierza Wierzyńskiego, Olgi Tokarczuk, Wolfa Kampmanna, Czesława Sobkowiaka czy Jana Goczoła. W odniesieniach metodologicznych pracy znajdują się odwołania do teorii przestrzennych, w tym do nurtu badań z zakresu geopoetyki. Autorkę

przede wszystkim interesuje odrzańska przestrzeń i jej miejsce w literaturze polskiej oraz niemieckiej po 1945 roku, a także odpowiedź na pytanie, jakim przeobrażeniom, zmianom podlega topika akwaticzna z uwarunkowaniami kulturowymi i socjologicznymi. I wreszcie odnajdujemy komparatystyczny namysł nad literaturami dwóch narodów, który pozwala zrozumieć i nazwać to co jest narodowe, własne, a co jest obce bądź zapożyczone.

Z kolei część druga pt.: *Odra i jej literackie dopływy* zbudowana jest z pięciu rozdziałów, które tworzą analityczny komponent książki. W tej części znajdują się kolejne rozdziały: *Korzenie*, *Wzrastanie*, *Nowe pogranicze*, „*Przewoźnicy odrzańscy*” oraz *Wyobrażenia ludowe*. W rozdziale pierwszym tej części monografii autorka odnosi się do koncepcji niemieckiego historyka – Reinharta Kosellecka i jego „temporalnych modalności doświadczenia” (s. 7 z Autoreferatu) na przykładzie tekstów literackich i kulturowych, takich jak: *Wanderungen durch die Mark Brandenburg. Zwieter Band: Das Oderland* Theodora Fontanego – XIX-wiecznego pisarza, do twórczości którego współcześnie odniosła się w eseju Kerstin Hensel *Die Flötenfinger des Birnbaums* czy też reżyser filmu *Oderland. Fontane – Bernhard Sallman*. W powieści Ruth Storm *Odersaga. Das Schloß* czy też w opowiadaniu Erika Neutscha *Der Hirt* Odra przedstawiona jest jako rzeka stanowiąca o związku człowieka z przestrzenią i jego zdomowieniu. Z zdomowieniem wiąże się kondycja emocjonalna bohatera bądź jej brak. Odra to również rzeka, która wyznacza utratę domu, jak w przypadku bohatera opowiadania Neutscha, który w ucieczce przed nadejściem Armii Radzieckiej przedostaje się na drugi jej brzeg i tym samym traci swój dom i ojczyznę, a to prowadzi już do dramatycznego doświadczenia wykorzenienia. W kolejnym rozdziale zatytułowanym *Wzrastanie* autorka książki podejmuje problematykę związaną ze złożonym procesem zakorzeniania ludności po zakończeniu działań II wojny światowej, będącym bezpośrednim skutkiem wojennym. To proces skomplikowany, odzwierciedlający nową, powojenną rzeczywistość, akcje wysiedleńcze, migracyjne i osiedleńcze w złożonej i trudnej, nierzadko agresywnej sytuacji ustalenia nowych granic. W analizie tych procesów, które utrwała również literatura, autorka monografii odniosła się do teorii oddziaływania przestrzeni kulturowej na człowieka zaproponowanej przez Annę Zielińską oraz Aleksandra Posern-Zielińskiego. W takim właśnie terminologiczno-metodologicznym sensie Bąkiewicz omawia m.in.: twórczość wspomnieniową Witolda Ciecińskiego *Flisacy nad Odrą*, Ireny Szymanowskiej *Z Krosna do Szczecina*, Seweryna Orchowskiego *Odra*, a także Barbary Sylwanowicz *Szczecin – mój dom*, kiedy osvajanie nowej przestrzeni wiąże się ze złożonym procesem identyfikacji z miejscem. W odrzańskiej narracji proces ten został utrwalony także na kartach innych

utworów: chociażby powieści Haliny Auderskiej *Babie lato*, a także w prozie Marii Sidorskiej-Ryczkowskiej *Klucze do rzeki*, w której rzeka scala przeszłość i teraźniejszość.

Następny rozdział zatytułowany *Nowe pogranicze* wprowadza w problematykę relacji polsko-niemieckich analizowanych w perspektywie politycznej i zmian ustrojowych w oparciu o rozważania historyka Karla Schlögela, socjologów: Andrzeja Kwileckiego i Bohdana Jałowickiego oraz antropologa Aleksandra Posern-Zielińskiego. Materiałem filologicznej analizy i interpretacji stały się teksty publicystyczne Roberta Ryssa, reportaże Heinza Gladego (np.: *Die Brücke, Frankfurter Interpretation*), Petera Haffnera [(*Frankfurt an der Oder / Ślubice*), Uwego Rada (*Ans Ende der Welt. Von Berlin nach Frankfurt (Oder)*)], a także proza poeticka Matthiasa Kneipa (*Oder, Die Oder bei Czelin / Zelin. Eine Grenze im Fluss, Weil die Grenze zwischen Deutschland und Polen fließend ist*). Badaczka potrafiła dzięki temu scharakteryzować inicjatywy polskich i niemieckich twórców kultury organizujących rejsy literackie, podczas których Odra była miejscem wielokulturowych spotkań.

W rozdziale „*Przewoźnicy odrzańscy*” autorka monografii podkreśla rolę społeczności zawodowo związanej z Odrą. Sięga po reportaże Hansa Niekrawietza (*Ein Leben für die Oder*), Tadeusza Różewicza (*Most płynie do Szczecina*), Henryka Jantosa, Jerzego Kołtuniaka i Zdzisława Romanowskiego (*Spotkanie z rzeką. Notatki z podróży z biegiem Odry*), Tadeusza Kijonki (*Arteria węgla*) czy też powieści Henryki Wolnej (*Odrzysko*) oraz Annette Krone (*Mit der ewigen Oder*). Z analizy utworów wynika, że etos pracy na Odrze był istotny zarówno dla Niemców przed 1945 rokiem, jak również Polaków po II wojnie światowej.

Ostatnia część pt.: *Wyobrażenia ludowe* to propozycja ukazania relacji pomiędzy literaturą a przestrzenią rzeczną w kontekście kultury ludowej. Badaczka odsyła w tym rozdziale do terminologii zaproponowanej przez Henryka Markiewicza, a mianowicie do pojęć: transpozycja czasoprzestrzenna, reinterpretacja czy też transformacja. Odnosi się do ustaleń etnografów i folklorystów w osobach: Doroty Simonides, Janusza Bohdanowicza, a także Joanny i Ryszarda Tomickich oraz Reinharda Schmooka. W rozpoznaniach badawczych istotne jest wskazanie na te elementy, które odsyłają do tradycji, wierzeń, zwyczajów ludności osiadłej na ziemiach nadodrzańskich i przenikają do świata literackiego. Widoczne jest to zwłaszcza w świecie literackich istot akwaticznych, m.in. takich jak wodniki, nimfy, nixy i boginki, a także postaciach mory. Te postaci są obecne chociażby w twórczości Izabelli Koniusz *Figle wodnika*, Augusta Scholtisa *Sage vom Wassermann*, Kornelii Dobkiewiczowej *O trzech braciach z Opola*, Marka Grzelki *O rzeczonym wodniku, który nowosolskiego rybaka szczęścia pozbawił*, Heleny Rutkowskiej *Nimfa wodna*, Annette Krone *Odrasine*, Zenona Czarneckiego *Zemsta boginek* czy też Hansa Niekrawietza *Der Wind weht von der Oder*.

W monografii dr Bąkiewicz znajduje się *Aneks*, w którym zamieszczone zostały wywiady z ludźmi kultury i nauki, np. z pisarzem i dziennikarzem muzycznym – Wolfem Kampmannem, pisarzem i publicystą – Uwem Redą czy też Matthiasem Kneipem, poetą i publicystą – Januszem Wójcikiem, folklorystką – Dorotą Simonides, pisarką – Annette Krone i Marią Sidorską-Ryczkowską, a także reżyserem filmowym – Bernhardem Sallmannem. Wywiady potwierdzają tezę o inspirującej roli Odry we współczesnej świadomości ludzi, a także kulturotwórczym czynniku kształtującym świat sztuki czy też nauki. Całość monografii wieńczy bibliografia, która została uszczegółowiona i podzielona na literaturę podmiotu, uzupełniającą literaturę podmiotu, literaturę przedmiotu (wydawnictwa zwarte, rozdziały, artykuły w wydawnictwach zwartych, artykuły w wydawnictwach ciągłych), materiały niepublikowane (źródła archiwalne, wywiady), filmy, leksykony, słowniki i encyklopedie, źródła internetowe (elektroniczne), a także indeks nazwisk i indeks miejscowości.

Autorka monografii w podsumowaniu wskazuje na możliwości dalszych badań skierowanych na obecność motywu Odry w czasopiśmiennictwie, np.: w „Pograniczach”, „Nadodrzu”, „Poglądach” czy też „Odrze”. Prace takie mogłyby być realizowane w dyskursie komparatystycznym, w którym Odra stałaby się przedmiotem porównania z innymi rzekami granicznymi Europy. Autorka monografii rozważa również prace dotyczące mediów, tj. polskiej i niemieckiej sztuki filmowej oraz słuchowisk radiowych.

Warto raz jeszcze podkreślić, że monografia *Literackie dorzecze Odry. Wokół narracji polskich i niemieckich twórców po 1945 roku* stanowi pierwsze tak ambitne komparatystyczne studium literaturoznawcze, którego tematyka koncentruje się na przedstawieniu literackiego dorzecza Odry w twórczości polskiej i niemieckiej po 1945 roku. Jest to nowatorskie ujęcie, a jego istotną zaletą jest próba scalenia dwóch narodowych perspektyw. Dobór materiału źródłowego stanowił jedno z trudniejszych zadań w powstawaniu monografii, ponieważ autorka sięgała do tekstów *sensu stricto* literackich, jak i tych, które sytuują się na pograniczu literatury. Za materiał badawczy posłużyły autorce monografii gatunki z pogranicza literatury pięknej (proza fikcyjna i niefikcyjna, autobiograficzna, podania i legendy), literatura faktu i publicystyka, np. reportaże, pamiętniki, wspomnienia, a także utwory dramatyczne i w mniejszym zakresie poetyckie. W rezultacie do korpusu tekstowego włączyła czterdzieści jeden utworów, z czego dwadzieścia trzy reprezentują literaturę polską, pozostałe osiemnaście – niemiecką. Zachowanie proporcji w doborze tekstów z obszaru literatury polskiej i niemieckiej jest istotny, ponieważ wskazuje na postawę badaczki, która nie faworyzuje ani nie umniejsza dokonań literackich ani jednego, ani drugiego narodu. Dąży do obiektywizmu i syntetycznego ujęcia.

Na koniec w tej części recenzji chciałabym zwrócić uwagę na kilka kontekstów oraz perspektyw badawczych wartych do przemyślenia. W części pierwszej rozprawy warto było odnieść obecność i znaczenie motywu Odry w jego różnych odsłonach tematycznych do roli, jakie w perspektywie badań regionalnych pełnią inne, ważne rzeki znajdujące się w granicach Polski (Wisła, Nysa Kłodzka), a także w przestrzeni terytorialnej Niemiec (Łaba), czy też jak w przypadku Nysy Łużyckiej – rzeki przepływającej przez trzy kraje: Polskę, Niemcy i Czechy. Ta akwatyczna perspektywa badawcza mogłaby uwypuklić pewne cechy szczególnie istotne rzeki Odry i jej znaczenia w obrębie różnych etnosów i kultur. Sądzę, że mogłyby takie badania ukazać złożone procesy polityczno-społeczne, a także propagandowe, które wpłynęły na uwypuklenie roli danego akwenu rzeczno. Rzeka jest nośnikiem wielu ważnych treści również ideologicznych, np.: wydarzenia zdobywania jej bądź przeprawiania się przez nią podczas działań militarnych prowadzi do używania obrazów heroizacji. To oczywiście jeden z kierunków odczytania roli rzeki w historycznym kontekście.

Warto również zastanowić się nad zagadnieniem odsyłającym do różnych znaczeń Odry i ich sfunkcjonalizowaniem w obszarze budowania mitu polskości czy słowiańszczyzny. Otóż po 1945 roku literaturę zaangażowaną w tworzenie nowej powojennej rzeczywistości i umacnianiu polskości na ziemiach zachodnich kraju charakteryzuje potrzeba budowania mitu, który umacniałby przynależność do Polski. Proponowałabym zatem sięgnąć do twórczości Franciszka Fenikowskiego, a zwłaszcza do zbioru poezji *Odra szumi po polsku* z 1946 roku, który napisał wspólnie z Leszkiem Golińskim. Działalność Fenikowskiego i organizacji Prołuż to okazjonalna, ale bardzo ciekawa i godna przypomnienia karta ideologizacji literatury, na której zapisano ideę włączenia kwestii łużyckich w obręb interesów państwa polskiego.

W części drugiej monografii w rozdziale zatytułowanym *Wyobrażenia ludowe* autorka przywołuje utwór Hansa Niekrawietza *Der Wind weht von der Oder* i analizuje postać wywodzącą się z tradycji ludowej. Jest to mora, która sprowadza nieszczęścia na ludzi. Warto pamiętać, że i w innych tradycjach słowiańskich, zwłaszcza kaszubskiej, mora jest również wyrażeniem obecna, czego przykładem są m.in. utwory prozatorskie jak: powieść *Žěcé i przigodě Remusa* Aleksandra Majkowskiego czy też pierwsza część autobiograficznego tryptyku Anny Łajming *Dzieciństwo*. W tradycji kaszubskiej mora utożsamiana jest ze śmiercią i jest „zwiastunką” złych wydarzeń.

Chciałabym również wypowiedzieć sugestie odnoszące się do wywiadów zamieszczonych w aneksie książki, w których niemieckojęzyczne wypowiedzi należało zamieścić także w wersji polskojęzycznej, ponieważ monografia została opublikowana w języku polskim, co pozwoliłoby czytelnikom na pełne prześledzenie treści wywiadów.

W uwagach podsumowujących autorka wskazała na potencjalne pola badawcze dotyczące obecności rzeki Odry w różnych przekazach literackich czy też medialnych. Co do ostatniej możliwości warto rozważyć obecność kulturowego obrazu Odry w polskich oraz niemieckich komiksach (zarówno o tematyce historycznej jak i współczesnej).

3. Uwagi podsumowujące

Aktywność naukową dr Marty Bąkiewicz realizowaną w ciągu kilkunastu lat od czasu zdobycia stopnia naukowego doktora w zakresie literaturoznawstwa oceniam jako ważną wartość intelektualną w polskim i niemieckim obiegu akademickim. Prace badawcze habilitantki napisane zostały językiem wyspecjalizowanym i naukowym, metodologicznie dojrzałym. Tematy związane z koncepcją „małej ojczyzny”, tożsamością bohatera, pogranicza, utraty domu i osadnictwa, relacji polsko-niemieckich czy też „kultury sąsiedztwa” wnoszą wiele nowych pomysłów i treści do współczesnej humanistyki, zwłaszcza do badań neoregionalnych. Oceniając dorobek naukowy i popularyzujący naukę dr M. Bąkiewicz po uzyskaniu tytułu doktora nauk humanistycznych pragnę podkreślić, że badawcze ukierunkowanie habilitantki wyróżnia się konsekwentną postawą i dynamicznym rozwijaniem warsztatu teoretycznego i historycznoliterackiego. Dr Marta Bąkiewicz podjęła się złożonego zadania badawczego stworzenia naukowej monografii, której „bohaterką” jest Odra – rzeka graniczna, rzeka będąca dla jednych domem, a dla drugih wiązać się będzie z jego tragiczną utratą w wyniku procesów geopolitycznych po II wojnie światowej. Praca nad powstaniem monografii wymagała czasochłonnych studiów zarówno w polskich, jak też niemieckich archiwach i bibliotekach. Autorka monografii poprzez zamieszczone w aneksie wywiady z osobami tworzącymi kulturę i literaturę zamieszcza żywe świadectwo tych, dla których Odra jest przestrzenią doświadczenia i życia. Sądzę, że tego typu badania w dzisiejszej zglobalizowanej rzeczywistości są bardzo wartościowe, bowiem związek człowieka i miejsca wyraża fundamentalne dążenie do określenia siebie i zdefiniowania własnej tożsamości. W obszarze przestrzeni granicznych, do których również należy ziemia nadodrzańska, określenie własnej tożsamości nie wiąże się tylko i wyłącznie z mitycznym i sielskim doświadczeniem miejsca, bywa nader często tak, że jest to przeżycie tragiczne, a w swych skutkach także traumatyczne i pokutujące na dalszych losach bohaterów. Graniczna data, rok 1945, wiąże się z budowaniem nowego miejsca na mapie geograficznej Polski, jedni odchodzą, a drudzy – jak w przypadku osadników z Kresów Wschodnich – zostają pozbawieni swoich domów i „wrastają” w nową przestrzeń geograficzno-kulturową. Są to dramatyczne procesy.

Dzisiaj widać jak bardzo współpraca polsko-niemiecka widoczna na polu nauki, kultury czy literatury pozwala na wzajemne zrozumienie. Współcześnie ziemie nad Odrą zamieszkują ludzie, dla których są miejscem pierwszym, tutaj bowiem się urodzili i wychowali już w innej, powojennej rzeczywistości warunkującej ich doświadczenie z miejscem egzystencji.

Region Ziemi Lubuskiej w pracach naukowych habilitantki uzyskał szczególne z punktu widzenia współczesnych kierunków metodologicznych znaczenie. Ziemia Lubuska obok takich regionów jak Pomorze, Śląsk czy Mazury stała się przestrzenią dyskursu naukowego związanego z narracją pogranicza, splotu wielokulturowego czy też „kultury sąsiedztwa”. Dodajmy, że region lubuski był przez długie dziesiątki lat zapomniany, a nawet pomijany i marginalizowany w polskim literaturoznawstwie. Autorka poświęcając tej przestrzeni geograficzno-kulturowej swoje prace włącza do dyskursu naukowego miejsca, które poprzez odpominanie powracają, stając się obecnymi miejscami w przestrzeni kodów kulturowych współczesnego świata. Obszar pogranicza i wpisana w niego *a priori* wielokulturowość jest zawsze wyzwaniem dla badacza, chociażby ze względu na „tygiel kultur”, który przenika tę przestrzeń geograficzną, kulturową czy też socjologiczną. Wymaga znajomości realiów kulturowych i umiejętności językowych. Habilitantka ma świadomość istnienia tego typu złożoności, niemniej jednak ta przestrzeń fascynuje i niejako wyznacza etapy badawczych poszukiwań, w których poza wiedzą, wykazuje duży potencjał na ożywienie i uatrakcyjnienie kontaktów polsko-niemieckich.

Wiedza merytoryczna przejawiająca się w działalności naukowej habilitantki znajduje swoje rozwinięcie w umiejętnościach praktycznych i kompetencjach społecznych. Myślę tutaj o pracy dydaktycznej wykładach, konwersatoriach, seminariach, projektach naukowo-dydaktycznych czy spotkaniach autorskich. Podsumowując jej aktywność i osiągnięcia naukowo-badawcze, trzeba wymienić: czterdzieści dwie publikacje, a w nich dwie monografie, dwie redakcje zbiorowych książek, współredakcja monografii, piętnaście artykułów opublikowanych w wydawnictwach zbiorowych, dziesięć artykułów w czasopismach, trzy wywiady, które ukazały się na łamach czasopism kulturalno-literackich, a także dwa przekłady tekstów naukowych na język niemiecki (z Autoreferatu). W tej grupie znajduje się również kilka prac przyjętych do druku. Odnosząc się do wystąpień publicznych, odbytych staży i otrzymanych stypendiów naukowo-badawczych należy wymienić: osiemnaście wykładów wygłoszonych podczas krajowych i międzynarodowych konferencji, dziewiętnaście wykładów gościnnych, udział w komitetach naukowych lub organizacyjnych czterech konferencji, kierowanie jednym projektem naukowym, uczestnictwo w siedmiu innych projektach, a także

odbycie sześciu staży w jednostkach naukowych w Niemczech (dwa z nich finansowane były dzięki przyznanym stypendiom naukowo-badawczym).

4. Konkluzja

W konkluzji swojej recenzji stwierdzam, że przedstawiony do merytorycznej oceny dorobek naukowy dr Marty Bąkiewicz w postaci artykułów, książki autorskiej, recenzji publikacji i wieloautorskich prac monograficznych, pracy dydaktycznej oraz aktywności organizacyjno-animatorskiej realizowanej w środowisku akademickim polskim i zagranicznym przekonuje mnie do upatrywania w niej dojrzałej i samodzielnej badaczki akademickiej. W odniesieniu zatem do Rozporządzenia Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dn. 20 lipca 2018 r. w sprawie szczegółowego trybu i warunków przeprowadzania czynności procedury habilitacyjnej stawiam wniosek o kontynuowanie wszczętego postępowania na Wydziale Neofilologii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.

Adam Kwik-Paliński